

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

Рўйхатга олинди

№ БД-1.04-1

2011 йил “8” 11

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлигининг 2011 йил
17 сентябрдаги 392-сон буйруғи билан
тасдиқланган

TAJRIBA-SINOV

**ДИНШУНОСЛИК
фанидан намунавий
ДАСТУР**

(бакалавр йўналиши учун)

Тошкент – 2011

Мазкур намунавий дастур Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2011 йил 9 сентябрдаги 3-сон мажлис баёни билан тажрибавий дастур сифатида маъқулланган.

Ушбу дастур “Диншунослик” фанидан бакалаврнинг тайёргарлик даражаси ва зарурий билимлари мазмунига қўйиладиган талаблар асосида тайёрланган.

Тажрибавий дастурни келгусида тўлдирилган ва бойитилган ҳолда чоп этиш заруратини ҳисобга олиб, фикр-мулоҳазаларингизни қуйидаги манзилга юборишингизни сўраймиз:

Тошкент шаҳар, 2-Чимбой кўчаси 96-уй, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги “Маънавий-ахлоқий тарбия” бошқармаси, тел: 246-10-58, 246-10-54.

Фаннинг ўқув дастури Тошкент ислом университетида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

Йўлдошхўжаев Х.Х. – тарих фанлари номзоди, доцент (ТИИ)
Раҳимжонов Д.О. – тарих фанлари номзоди, доцент (ТИУ)
Комилов М.М. – тарих фанлари номзоди, доцент (ОЎМТВ)

Такризчилар:

Исломов З. – филология фанлари доктори, профессор (ТИУ)
Эшонжонов Б. – тарих фанлари номзоди, доцент (ТДШИ)

Фаннинг ўқув дастури Тошкент ислом университети Илмий-услубий кенгаши томонидан тавсия этилган (2011 йил 22 августдаги 1-сон баённома)

Кириш

Ўзбекистон Республикаси жаҳон ҳамжамиятига кириб, ўзаро илмий ва амалий алоқаларни мустаҳкамлаб бораётган бир шароитда турли конфессия вакиллари билан мулоқот қилишнинг юксак маданиятига эришиш катта аҳамият касб этади. Мустақиллик йилларида мамлакатимизда виждон эркинлиги қонунан ва амалда кафолатланди. Шунинг билан бирга Ўзбекистон учун нисбатан янги бўлган диншунослик фани ҳам шаклланди. Диншунослик фани жамиятда ўзининг функционал вазифаларига эга бўлган динни илмий ва холисона ўрганади.

Марказий Осиё халқлари ҳаётида диний қадрият ва анъаналар муҳим ўрин эгаллаб келган. Ёшларни юксак инсоний фазилатлар руҳида тарбиялашда аждодлар маънавий меросининг ўрни беқиёсдир. Инсоннинг руҳий камолотига хизмат қилувчи қадриятлар асрлар давомида диний қарашлар билан боғлиқ ҳолда ривожланган. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда динлар тарихи, муқаддас манбалари, таълимотларини ўрганиш тарихини, ўзлигимизни англашга ёрдам беради.

Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Фанни ўқитишдан мақсад – талабаларга миллий ва диний қадриятларнинг тарихан муштараклиги, уларнинг умуминсоний қадриятлар ила уйғунлиги, бу қадриятларнинг ҳозирги мустақил Ўзбекистон шароитидаги аҳамиятини янада аниқроқ ёритиб бериб, уларда динга нисбатан тўғри ёндашувни шакллантириш ва жамият учун юксак маънавиятли кадрларни тарбиялашдан иборат.

Фаннинг вазифаси – талабаларни турли динларнинг келиб чиқиши, тараққиёти тарихи, таълимоти, асосий манбалари, ҳозирги даврдаги ҳолати, маълум халқ ҳаётида тутган ўрни ҳақида умумий илмий тушунчалар бериб, уларда мазкур дин вакиллари ҳар томонлама чуқурроқ тушуниб етиш ва улар билан мулоқот қилишда ўзларининг буюк маънавият эгаси эканликларини намоён қилишлари учун етарли билим бериш, шунингдек, аждодлар меросини ўрганиш ва ўргатиш асосида ёш авлодни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, уларда ўзликни англашни шакллантиришдан иборат.

Фан бўйича талабаларнинг билими, кўникма ва малакасига кўйиладиган талаблар

«Диншунослик» ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

– диннинг умумий таърифи, унинг келиб чиқиши, таълимоти муқаддас манбалари, йўналишлари, жаҳонда мавжуд бўлган динларнинг муштарак хусусиятлари, динлар, улардаги оқимлар ва мазҳаблар, диннинг жамиятдаги вазифалари, дунёнинг конфессионал харитаси, дунё халқларининг динга боғлиқ қадриятлари тўғрисида, дин ва қонун ўзаро муносабатлари, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва "Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида"ги Қонун ҳақида *билиши керак*;

– диннинг инсоният тарихий тараққиётида тутган ўрни, унинг инсониятга ўтказган ижтимоий-психологик таъсири, бирлаштирувчилик, қонунлаштирувчилик, тартибга солувчилик, тасалли берувчилик каби жамиятдаги вазифалари, дунё маданияти ва санъати соҳаларининг шаклланишида диннинг ўрнини ҳамда буддизм, христианлик, ислом каби жаҳон динлари ва конфуцийчилик, яҳудийлик, ҳиндуийлик каби миллий динларнинг келиб чиқиши, таълимоти, муқаддас манбалари ва ҳозирги замонда тутган ўрнини, диний маросимларни ажрата олиш **кўникмаларига эга бўлиши керак;**

– диний бағрикенглик тамойилларига амал қилиш, дунёқарашлар эркинлигини таъминлаш жараёнида жамиятнинг бошқа аъзоларини баркамол шахс сифатида шаклланишига кўмаклашиш, Ватанига ва миллий қадриятларига садоқатли, ҳар томонлама етук комил инсонларни тарбиялаш **малакаларига эга бўлиши керак.**

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Диншунослик фани тарих, фалсафа, филология, этнография, ижтимоий психология, маънавий асослари каби бир қатор фанлар билан узвий боғлиқ бўлиб, улар билан уйғунлаштирилган ҳолда ўқитилади.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Диншуносликнинг гуманитар фанлар қаторида олий ўқув юртларида ўрганилиши ҳозирги давр талабига мос келади. Жамият ҳаётидаги мавжуд муаммоларни фақат иқтисодий, сиёсий тадбирлар ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлаш билангина тўла ҳал қилиб бўлмайди. Бунинг учун жамиятдаги маънавий-маданий, диний-маърифий соҳани ҳам такомиллаштириш талаб этилади.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Диншунослик фани, энг аввало, талабаларни мустақил фикрлашга рағбатлантирадиган, Президент Ислам Каримов асарларини қунт билан ўқиш ва ўзлаштириш, маънавий-маданий соҳадаги масала ва муаммолар бўйича эркин фикр юрита олиш қобилиятини ўстирадиган янги педагогик технологиялар асосига қурилган.

Курс мобайнида интерфаол усулларнинг турли шаклларида, замонавий электрон техника воситаларидан, кўрғазмали қуроллардан кенг фойдаланилади.

Амалий машғулотлар мустақиллик йилларида қад тиклаган обидалар, таъмирланган зиёратгоҳлар, музейларга ташриф уюштириш, маданий мерос ва маънавий ҳаётга алоқадор жойларга чиқиш шаклида ташкил этилади.

Асосий қисм

Диншунослик фанига кириш

Диншунослик фанини ўқитишдан кўзда тутилган асосий мақсад. Уни миллий истиқлол ғояси ҳамда умуммиллий қадриятлар билан уйғунлаштирган ҳолда олиб бориш. Бу соҳада эришилган ютуқлар. Диннинг пайдо бўлиши ҳақидаги фикрлар. Динлар таснифи. Дин эътиқод сифатида. Дин ва қонуннинг ўзаро муносабатлари. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонун. Динга берилган таърифлар. Диншунослик соҳалари. Динга социологик нуқтаи назардан ёндашув. Диннинг ижтимоий вазифалари: компенсаторлик; интеграторлик; регуляторлик; легитимловчилик; диннинг фалсафий, назарий жиҳатлари. Диний тафаккурнинг шахсий ёки ижтимоий илдизлари. Динлар таснифи: уруғ-қабил динлари, миллий динлар, жаҳон динлари, монотеистик ва политеистик динлар.

Диннинг ибтидоий шакллари

Ибтидоий диний онг асослари. Диний тушунчаларнинг инсон маънавий ҳаёти ва унинг ижтимоий муносабатларига таъсири. Тотемизм. Анимизм. Шаманизм (магия). Фетишизм. Ибтидоий мифология. Инсониятнинг ибтидоий маданият ўчоқлари ва улардаги диний тасаввурларнинг хилма-хиллиги. Қадимий динлар тарихини акс эттирувчи манбаларнинг турлари. Археологик топилмалар, этнографик материаллар. Озиқ-овқат топиш, шахсий ҳаёт хавфсизлиги, барҳаётлик, авлод қолдириш – инсоннинг энг қадимий ва асосий орзулари. Ўлим (мамот) ва дафн билан боғлиқ бўлган тасаввурлар, маросимлар ва урф-одатлар.

Одамзот жамият бўлиб яшашигача бўлган даври. Одамзотнинг жамият бўлиб яшашга ўтиши ва ибтидоий диний эътиқодлари. Илк табу (тақиқ) ва тотемлар ҳақидаги тасаввурларнинг юзага келиши, мифологиянинг шаклланиши.

Ўрта Осиёнинг қадимги аҳолиси ва уларнинг диний тасаввурлари. Қурбонлик келтириш урф-одатлари. Ўлим ва охирзамондан кейинги ҳаёт. Урван ва фраваша руҳлари. «Барча руҳлар» байрами. Бошқа диний маросимлар.

Шаманизмда руҳонийнинг эътиқод қилувчилар орасидаги ўрни. Шаман ва бошқаларнинг руҳлар ҳақидаги тасаввурлари. Шаманизм динининг замонавий кўринишлари.

Миллий динлар

Миллий динлар ва уларга хос хусусиятлар. Яҳудийликнинг вужудга келиши ва таълимоти. Яҳудийликда мессия – халоскорнинг келиши ҳақидаги таълимот. Яҳудийликдаги оқим ва йўналишлар. Садуқийлар, Фарзийлар, Ессеялар. Яҳудийлик манбалари. Мусо пайғамбарга Тур тоғида берилган Тора (Таврот). Талмуд, Мишна ва Гемара шарҳлари. Яҳудий маросимлари ва байрамлари – Пейсах (Пасха), Шабуот, Йом-Кипур – покланиш, Рош-Ашона, Пурим (Қуръа). Яҳудийликнинг Марказий Осиёга кириб келиши.

Веда ва веда динлари. Ведалар. Ведалардаги афсонавий худолар. Брахманлик. Брахманлик таълимотида касталар: брахманлар; кшатрийлар; вайшлар; шудралар. Брахманликдаги руҳнинг кўчиб ўтиш ҳақидаги таълимот. Ҳиндуийлик. Ҳиндистондаги каста тузумини сақлаб қолиш учун бўлган ҳаракат. Брахманлик билан буддизм ўртасидаги кураш. Брахманликда тан олинган асосий уч худо: 1) Брахма; 2) Вишну; 3) Шива, Ҳиндуийлик таълимоти. Ҳиндуийликдаги жаннат ва дўзах ҳақидаги тушунчалар.

Конфуцийчилик. Қадимги Хитойда Кун-Цзи фалсафий таълимотининг пайдо бўлиши. Конфуций – қадимги Хитой файласуфи ва педагоги, конфуцийчиликнинг асосчиси. Конфуцийнинг ижтимоий-фалсафий ва ахлоқий ғоялари. Конфуций ишлаб чиққан идеал, олий инсон, асл, мард киши концепцияси. Конфуцийчиликнинг, диний манбаси. Конфуцийчиликда диний маросимлар: никоҳ, дафн этиш ва қурбонлик, Пин-Цзин маросимлари; Осмон Худоси-конфуцийчиликнинг бош худоси. Конфуцийнинг илоҳийлаштирилиши.

Зардушт ҳаёти ва фаолияти. Зардушт таълимоти. Зардуштийликнинг шох Виштаспа томонидан қўллаб-қувватланиши. Авесто зардуштийликнинг муқаддас манбаси. Кўпхудоликдан яккахудоликка ўтиш. Зардуштнинг ватани ҳақидаги баҳслар. Зардуштийликнинг диний таълимоти. Ахурамазда. Ахриман. Ҳар бир киши устидан ҳисоб-китоб ўтказилиши, қиёмат (охирзамон), жаннат, жаҳаннам, аросат, танларнинг қайта тирилиши, тана ва руҳнинг қайта бирикиб, барҳаёт бўлиши ҳақидаги тасаввурлар. Зардуштийлик расм-русумлари. Олов тозаланиш рамзи сифатида. Ўтганлар руҳи. Дахмалар. Остодонлар. Зардуштийликнинг Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларига тарқалиши. Ҳозирги кунга қадар сақланиб қолган зардуштийликка оид таълимот, қараш ва урф-одатлар.

Даосизмнинг вужудга келиши. Даосизм – фалсафий таълимот. Даосизмнинг фалсафий тамойиллари баён этилган «Дао-Дэцзин» китоби. Хитой донишманди Лао-Цзининг тарихийлиги масаласи. «Дао» – ҳаёт тарзи.

Буддавийлик

Буддавийлик асосчисининг шахси. Буддавийлик таълимоти. Буддавийликнинг тарқалиши. Буддавийлик манбалари. Будда Шакьямуни ҳаёти ва таълимоти. Роҳиблар ва хонақоҳлар. «Ўткинчи дунё» ҳақидаги тасаввурлар. Ахлоқ. Медитация – ҳақиқат ҳақидаги илм. Император Ашока (мил. ав. 273-232 йиллар) даврида буддизмнинг шимолга тарқалиши. Кушон империяси худудида буддавийликнинг қарор топиши. Эфталитлар. Буддавийликнинг Марказий Осиёдаги инқирози (V-VIII асрлар). Буддавийлик ғояларининг бошқа динларга таъсири. Диний муросасозлик, ахлоқий кадрятларнинг устуворлиги. Археологик топилмалар: Айритом, Қоратепа, Далварзинтепа, Қува, Зартепа, Чингизтепа, Қоровултепа. Шакьямуни санамлари, хайвон ҳайкалчалари, рамзий ғилдираклар, ступа қолдиқлари. Ёзма манбалар. Буддавийликнинг махаяна, хинаяна, ваджаяна, ламаизм ва бошқа оқимлари. Унинг минтақавий шакллари. Ҳозирги замонда буддавийлик.

Христианлик

Христианлик жаҳон дини. Исо Масих (Иисус) ҳаётига доир илмий баҳслар. Яҳудийлик доирасида илк христиан жамоаси. Муқаддас китоблар. Асосий ақидалар ва амаллар. Рухонийлар ва жамоа. Черков ташкилоти. Илоҳиёт илми соҳасидаги мактаблар. Диний фалсафа. Христиан черковидаги бўлинишлар. Черков тарихи. Католик, православ, протестант йўналишлари. Роҳиблик. Христиан дини ва санъат. Ҳозирги замонда христиан дини. IV асрдан бошлаб насронийларнинг Марказий Осиёга кўчиб кела бошлаши. Факторияларнинг вужудга келиши. Суғдиёна христианлари. Турк хоқонлари. Мўғул хонлари орасида христиан дини. Ёзма манбалар. Марказий Осиё Россия империяси таркибида. Марказий Осиёда Европа аҳолиси сонининг ўсиши. Янги диний жамоалар. Христиан маданияти. Баптистлар. Ҳозирги даврда Ўзбекистондаги христиан жамоалари ва уларнинг диний ҳаёти. Павлус (Павел) исмли шахснинг масиҳийликда тутган ўрни. «Хаворийларнинг фаолияти» («Деяния Апостолов») китоби. Павлуснинг сифатлари. Библия. Қадимий Аҳд. Янги Аҳд. Таврот – Мусога тегишли бўлган беш китоб. Инжил – хушхабар маъносини англатувчи китоб. Христианлик ҳозирги кунда.

Ислом

«Жоҳилия» даври арабларининг диний анъаналари ва кўпхудолик. Муҳаммад ибн Абдуллоҳ – диний раҳнамо ва давлат арбоби. Набий ва Расул сўзларининг маъноси. «Шакки садр» воқеаси. Пайғамбарнинг Хадича бинт Хувайлидга уйланиши. Каъбанинг таъмир этилиши. Ҳиро ғорида ваҳийнинг нозил бўла бошлаши. Яширин тарғиботнинг бошланиши. Илк мусулмонлар ва уларга Макка мушриклари томонидан тазйиқ кўрсатилиши. Ҳабашистонга ҳижрат ва Нажошийнинг мусулмонларга муносабати. «Исро ва Меърож» воқеаси. Мадинага ҳижрат. «Бадр» жанги. Илк ислом давлатчилиқ муносабатларининг вужудга келиши. Ҳудайбия шартномаси. Макканинг фатҳ этилиши. Ал-Хулафо ар-Рошидун даври. Умавийлар давлати. Аббосийлар давлати. Исломдаги илк фирқаланиш. Исломдаги бағрикенглик тамойиллари. Ислом ва ҳозирги замон.

Исломнинг асосий манбалари

Қуръоннинг 23 йил мобайнида нозил бўлиши. «Қуръон» сўзининг маъноси. Унинг таркиби. Сураларнинг нозил бўлиш даврига қараб тақсимланиши. Макка суралари. Мадина суралари. Илк «Суҳуф» - Қуръон оятларининг жамланиши. Халифа Усмон ибн Аффон даврида Қуръоннинг китоб ҳолига келтирилиши. Тошкентдаги Усмон Мусхафининг тарихи. Қуръонни ўрганиш асосий мактабларининг вужудга келиши. Уни тушуниш, талқин этишда турли ёндашувлар. Қироат, тафсир, сарф-наҳв, носих ва мансук, сабаби нузул каби Қуръон илмларининг тараққиёти.

Ҳадис. Ал-Ҳадис ан-набавий. Ал-Ҳадис ал-қудсий. Ҳадислар ислом динининг Қуръондан кейинги манбаи. Ҳадисларни йиғиш (талаб ал-илм) ва жамлаш (VIII-IX асрлар). *Муснад*, *сунан*, *сахих* ҳадис тўпламларининг вужудга келиши.

Машхур муҳаддислар. Имом ал-Бухорий – буюк муҳаддис. Ислом таълимотининг кейинги даврдаги тараққиёти ва ахлоқ меъёрларини ишлаб чиқишда ҳадисларнинг ўрни. Тасаввуф таълимоти. Нақшбандия. Кубровия. Яссавия. Ҳозирги замонавий тариқатчилик.

Исломдаги мазҳаблар ва ғоявий-сиёсий оқимлар

Исломдаги йўналишлар. Сиёсий партия, ҳаракат, фирқа ва гуруҳлар. Ақидавий таълимотлар. Фикҳий мазҳаблар. Исломдаги илк бўлинишларнинг бошланиши. Ҳокимият масаласидаги турли фикрлар. Сиффин воқеаси. Хорижийлик йўналиши ва таълимоти. Мўътазилийлик асосчиси ва таълимотлари. Шиа йўналишининг мазҳаб ва таълимотлари. Исмоилия. Қарматийлик таълимоти ва ҳаракатлари. Суннийлик ақидаси ва мазҳаблари. Ҳанафийлик мазҳаби. Тасаввуф йўналиши ва тариқатлари. Яссавия, Кубравия, Нақшбандия тариқатлари. Замонавий суфийлик таълимотлари. Мотуридия ва Ашъария ақидавий таълимотлари.

Ваҳҳобийлик ҳаракатининг келиб чиқиши. Ваҳҳобийликнинг Марказий Осиёда тарқалиши. XX асрдаги ислоҳотчилик ҳаракатлари. Панисломизм, панарабизм, пантуркизм тушунчалари. Таблиғ гуруҳи. Ихвонул муслимин ташкилотининг тузилиши, турли фирқаларга бўлиниши. Ҳизбут таҳрирнинг шаклланиши, таълимоти, мақсадлари. Нурчилик ҳаракатлари, мақсадлари. Акромийлик ҳаракатлари ва уларнинг аянчли оқибатлари.

Фундаментализмнинг вужудга келиши. Биринчи жаҳон христиан фундаменталистлари ассоциациясига асос солиниши. Экстремизмни келтириб чиқарувчи омиллар. Терроризмга қарши курашда маърифий исломнинг роли. Радикал диний оқимлар. Фанатизмнинг салбий оқибатлари. Собиқ Иттифокдан кейинги маконда диний омилнинг фаоллашуви. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида миллий ва диний руҳдаги сиёсий партиялар тузишнинг тақиқланиши. Диний экстремизмга қарши курашишда ёшларга миллий истиқлол ғояларини сингдиришнинг аҳамияти.

Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар

Виждон эркинлиги – диний эътиқод эркинлиги. Ўзбекистон Республикасида виждон эркинлигининг қонунан кафолатланиши. Диний экстремизмга йўл қўймаслик чораларини кўриш.

Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар масаласи. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг уставида виждон эркинлигининг ўз ифодасини топиши. Бу масаланинг давлат, жамият ва диний ташкилотлар орасидаги муносабатларнинг мустаҳкамланишидаги аҳамияти. Кишилар эътиқодининг турлилиги.

Мустақиллик ва дин. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси томонидан виждон эркинлигининг кафолатланиши. «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги янги таҳрирдаги қонуннинг қабул қилиниши. Ўзбекистонда амалда бўлган турли диний конфессиялар. Миллий истиқлол ва маънавият бир-бирига мустаҳкам боғлиқ тушунча эканлиги. Маънавиятнинг тарихан қарор топиб боришида маданият ва диннинг ўрни.

Дунёвий давлатда диннинг ўрни. «Дунёвийлик – дахрийлик эмас» тамойилининг моҳияти. Дин сиёсийлашувининг салбий оқибатлари. Ўзбекистонда давлат ва дин муносабатлари.

Баркамол инсонни шакллантириш Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашнинг назарий асоси эканлиги. Дунёқарашлар эркинлигини таъминлаш жараёнида ҳар бир одамда шахсий фикр, мавқенинг шаклланиши. Имонли, виждонли, комил инсонларни тарбиялаш мустақил Ўзбекистон келажагининг кафолати.

Миссионерлик ва прозелитизмнинг салбий оқибатлари

Миссионерликнинг келиб чиқиши. Мақсад ва ғояси. Дастлабки миссионерлик фаолияти. Августин бошчилигидаги миссионерларнинг Британияга жўнатилиши. «Салб юришлари» ва миссионерлик. «Муқаддас Ерни озод қилиш» шиори. XIII-XVI асрларда христиан миссионерлигининг Ҳиндистон, Хитой ва Японияга ҳам кириб бориши. Миссионерликнинг ташкилий асослари. Жаҳондаги миссионер ташкилотлар. «Халқаро миссиялар кенгаши» ва «Бутунжаҳон черковлари кенгаши» фаолияти. Прозелитизм. Прозелитизм келтириб чиқараётган салбий оқибатлар. Ёшларга таҳдиди, миллий кадриятларнинг емирилишига ҳаракат. Миссионерлик сиёсий восита сифатида. Миссионерликка қарши курашнинг мафкуравий ва ҳуқуқий асослари. Миссионерлик – диний бағрикенглик ва миллий тотувликка зарба. Дунёнинг диний манзараси. Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган диний конфессиялар. Миссионерликнинг мазмун-моҳияти. Замонавий миссионерлик уюшмалари. Инжиллаштиришдан кўзланган мақсадлар. Миссионерлик услублари ва воситалари. Марказий Осиё минтақасида миссионерлик ҳаракатларини кучайтиришга уринишлар. Миссионерликнинг олдини олишнинг ҳуқуқий асослари. Диний маърифат ва бағрикенглик – конфессиялараро ҳамкорлик ва барқарор тараққиёт омили.

Семинар машғулотларини ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Диншунослик фани бўйича семинар машғулотларида маърузада баён қилинган назарий билимларни мустаҳкамлаш, фан бўйича олинган билимларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш, талабаларнинг илмий-тадқиқот олиб бориш ва билиш қобилиятларини ўстириш, назарий ўқитиш жараёнида эгалланган билимларнинг амалиётга татбиқ этилишига алоҳида эътибор қаратилади.

Семинар машғулотлари давомида ўқитувчи ва талаба ўртасида икки томонлама яқин алоқа ўрнатилади: жонли суҳбат олиб борилади, ўзаро фикр алмашиш ва турлича қарашларни ифода этиш жараёнида фаннинг хусусий масалаларини чуқур ўрганиш мақсадини амалга оширади. Бунда замонавий педагогик технологиянинг интерфаол усуллари қўл келади.

Бу усуллар ёрдамида ўтказилган семинар машғулотларидан асосий мақсад-талабаларнинг фаол ишлаши ва мустақил фикрлаши, ўз-ўзини баҳолаш ва бошқаларнинг фикрларини ҳурмат қилиш, мустақил ишлаш ҳамда гуруҳда ишлаш кўникмаларини шакллантиришдан иборат.

Семинар машғулотларидан баъзиларини аудиториядан ташқарида музей, кўргазма заллари, галерея ва уй-музейларда ўтказиш яхши натижа беради.

Тавсия этиладиган семинар машғулотларининг тахминий мавзулари ва уларнинг мазмуни:

Диншунослик фанига кириш

Диншунослик фанининг мақсади. Диншуносликнинг таснифи. Динлар тарихи. Диншунослик фанининг тарбиявий вазифаси.

Диннинг ибтидоий шакллари

Диний онг асосларининг шаклланиши. Тотемизм, анимизм, шаманизм кўринишлари. Ибтидоий мифология. Инсониятнинг ибтидоий маданият ўчоқлари.

Миллий динлар

Миллий динларга хос хусусиятлар. Яхудийлик дини, тарихи, таълимоти. Ведизм дини ва манбалари. Зардуштийликка оид қарашлар.

Буддавийлик

Буддавийлик асосчисининг шахси. Буддавийлик таълимоти. Буддавийликнинг Марказий Осиёда тарқалиши. Ҳозирги замонда буддавийлик.

Христианлик

Христианликнинг вужудга келиши. Христианлик таълимоти. Христианлик йўналишлари. Ўзбекистонда христианлик.

Ислом

Жоҳилия даври динлари. Муҳаммад Пайғамбар ҳаёти. Макка ва Мадина даврида ислом. Ислом ва ҳозирги замон.

Исломнинг асосий манбалари

Қуръоннинг нозил бўлиши ва китоб ҳолида жамланиши. Тошкентдаги Усмон Мусҳафи тарихи. Ҳадис илми ва буюк муҳаддислар. Ҳадисларнинг маънавият тараққиётидаги ўрни.

Исломдаги мазҳаблар ва ғоявий-сиёсий оқимлар

Исломдаги асосий йўналишлар. Суннийлик мазҳаблари. Ваҳҳобийлик: ғоявий-сиёсий ҳаракат сифатида. Замонавий диний-экстремистик оқимлар.

Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар

Виждон эркинлиги – диний эътиқод эркинлиги. Халқаро ҳужжатларда виждон эркинлиги масаласи. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси томонидан виждон эркинлигининг кафолатланиши. 1998 йил 1 майда янги таҳрирдаги «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонуннинг қабул қилиниши.

Миссионерлик ва прозелитизмнинг салбий оқибатлари

Миссионерликнинг келиб чиқиши, мақсад ва ғоялари. Прозелитизм келтириб чиқараётган салбий оқибатлар. Миссионерликнинг минтақавий хусусиятлари. Миссионерликнинг олдини олишнинг ҳуқуқий асослари.

Мустақил ишларни ташкил этиш шакли ва мазмуни

Мустақил таълимнинг турли хил шакллари мавжуд бўлиб, бунда асосий эътибор талабанинг берилган мавзулар (амалий масалалар, топшириқлар ва кейс-стадилар)ни мустақил равишда, яъни аудиториядан ташқарида бажариши, ўқиб ўрганиши ва шу йўналиш бўйича билим ва кўникмаларини чуқурлаштиришига қаратилади. Талаба мустақил ишни тайёрлашда муайян фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- дарслик ёки ўқув қўлланмалар бўйича фанлар боблари ва мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- мустақил ишлар, кейс-стадилар билан ишлаш;
- махсус ёки илмий адабиётлар (монографиялар, мақолалар) бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- фанга оид маълумотларни ўрганиш, уларни таҳлил қилиш;
- талабанинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ёки мавзуларни чуқур ўрганиш;
- фаол ва муаммоли ўқитиш услубидан фойдаланиладиган ўқув машғулотлари;
- масофавий (дистанцион) таълим.

Диншунослик фанидан талабаларнинг мустақил ишларини реферат, семинар, доклад тайёрлаш, Президент асарларини конспектлаштириш ва бошқа шаклларда ташкил этилиши тавсия этилади. Мустақил иш мавзуларини белгилашда маъруза ва семинар машғулотлари мавзуларини тўлдиришга ҳаракат қилиниши лозим.

Тавсия этилаётган мустақил таълим мавзулари:

1. Маданият ва дин.
2. Диннинг жамиятда ва инсон ҳаётида тутган ўрни.
3. Шарқ Уйғониш даврида диннинг ўзига хос хусусиятлари.
4. Исломий қадриятлар ва ҳозирги замон.
5. Ўзбекистонда жамиятнинг маънавий янгилиниши жараёнида диний-маънавий меросга муносабат.
6. Анъанавий динларнинг дунё маданиятида тутган ўрни.
7. Дин ва маънавий мерос.
8. Диний бағрикенглик маданияти.
9. Истиқлол – миллий-маданий тараққиётнинг омили.
10. Дин ва ахлоқ.
11. Мустақил шўро ҳукмронлиги даврида Ўзбекистонда дин.
12. Мустақиллик даврида миллий-маънавий мероснинг тикланиши.

13. Динда миллийлик ва умуминсонийлик.
14. Дин ва демократия.
15. Дин ва сиёсат.
16. Дин ва ҳурфикрлилик.
17. Қадимги Миср динлари.
18. Қадимги Юнон динлари.
19. Қадимги Хитой динлари.
20. Қадимги Ҳиндистон динлари.
21. Қадимги Месопотамия халқлар динлари.
22. Шахс комолотида диннинг тутган ўрни.
23. Марказий Осиё халқларининг қадимги динлари.

Дастурнинг информацион-услубий таъминоти

Дастурдаги мавзуларни ўтишда таълимнинг замонавий методларидан кенг фойдаланиш, ўқув жараёнини янги педагогик технологиялар асосида ташкил этиш самарали натижа беради. Бу борада замонавий педагогик технологияларнинг «Кластер», «Бумеранг» ҳамда «Муаммоли таълим» технологиясининг «Мунозарали дарс» методи, шунингдек диншуносликка доир слайдлардан фойдаланиш, дидактик ва ролли ўйин усулларини қўллаш назарда тутилади.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

Рахбарий адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2010. – 40 б.
2. «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни (янги таҳрири) // Ўзбекистоннинг янги қонунлари, № 19. – Т.: Адолат, 1998. 224-234-бетлар.
3. Каримов И.А. Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда. – Т.: Ўзбекистон, 1999.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Т.: Ўзбекистон, 1997.
5. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли // Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
6. Каримов И.А. Эътикод эркинлиги қонуний асосда бўлсин // Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг Олий Мажлис ХІ сессиясида сўзлаган нутқи. Халқ сўзи, 1998, 5-май.
7. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. – Т.: Ўзбекистон, 2005. – 158 б.
8. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: «Маънавият», 2008. – 176 б.

Дарсликлар ва ўқув қўлланмалар:

1. Мўминов А., Йўлдошхўжаев Ҳ., Раҳимжонов Д., Комилов М., Абдусатторов А., Орипов А. Диншунослик. Дарслик / Масъул муҳаррир акад. Иброҳимов Н.И. – Т.: Мехнат, 2004. – 296 б.
2. Ҳасанов А., Комилов М., Уватов У., Азимов А., Раҳимжонов Д., Зоҳидов Қ., Ислоҳ тарихи. Дарслик. – Т.: «Тошкент ислоҳ университети» матбаа-нашриёт бирлашмаси, 2008.
3. Йўлдошхўжаев Ҳ. Раҳимжонов Д. Комилов М. Диншунослик маърузалар матни. – Т.: ТошДШИ нашриёти, 2000.
4. Мўминов А.Қ. Диншунослик асосларини ўқитиш ва ўрганишнинг ягона концепцияси. – Т.: ТошДШИ нашриёти, 1999.
5. Ислоҳ ва ҳозирги замон: ўқув қўлланма. Масъул муҳаррир Ш.Ёвқочев. – Т.: “Тошкент ислоҳ университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010. – 207 б.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ат-Термизий. Саҳиҳ ат-Термизий / А.Абдулло таржимаси. – Т.: Ғ.Ғулом номли «Адабиёт ва санъат» нашриёти, 1993.
2. Ат-Термизий. Шамоили Муҳаммадия / Саййид Маҳмуд Тарозий Алихон-тўра таржимаси. – Т.: «Мехнат» нашриёти, 1991.
3. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Саҳиҳ ал-Бухорий: 2 жилдли. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008.
4. Абу Райҳон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар // Беруний А.Р. Танланган асарлар, I том. – Т., 1968.
5. Абу Райҳон Беруний. Қонуни Масъудий // Беруний. Танланган асарлар. V том. – Т., 1973. – Б. 157-167.
6. Большаков О.Г. История Халифата. 1-3 части. – М, 1989-1998.
7. Борисов. А.Б. Роль ислама во внутренней и внешней политике Египта (XX век). – М., 1991.
8. Васильев А.С. История религий Востока. – М., 1997.

9. Дервиш Р.А., Левтеева Л.Г., Мусакаева А. Памятники истории религии и культуры в Узбекистане. Пособие для факультатива по истории религии. – Т.: Ўқитувчи, 1994.
10. Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Выпуск 1. – М., 1998. – С. 47-58.
11. История религий народов Центральной Азии. / Отв. редактор: доц. Ш.А.Ёвқочев. – Т.: Ташкентский государственный институт востоковедения, 2006. – 227 с.
12. Из истории древних культов Средней Азии. Христианство. – Т.: «Главная редакция энциклопедий», 1994.
13. Имом ал-Бухорий. Ал-Адаб ал-муфрад. – Т.: Ўзбекистон, 1990.
14. Имом ал-Бухорий: Ал-Жомий ас-саҳих: IV жилд. – Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 1991-1993.
15. Ислом зиёси ўзбегим сиймосида. / Таҳрир хайъати: Ҳ.Кароматов, З.Ҳусниддинов, А.Ҳасанов ва бошқ.; расмлар муаллифлари: Ф.Қурбонбоев ва бошқ. – Т.: «Тошкент ислом университети» нашриёти, 2001. – 240 б.
16. Ислом маърифати: аслият ва талқин: ўқув-услубий қўлланма / Масъул муҳаррир Усмонхон Алимов. – Т.: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2011. – Б. 158.
17. Исмоил Махдум. Тошкентдаги Усмон Мусҳафининг тарихи. – Т.: Мовароуннаҳр, 1995.
18. Ислом. Энциклопедия. А-Ҳ / З.Ҳусниддинов таҳрири остида. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2004. – 320 б.
19. Ислом ва дунёвий маърифий давлат (ўзб. ва немис тилларида). / З.И.Мунавваров ва В.Шнайдер-Детерснинг Умумий таҳрири остида. – Т.: Имом Бухорий халқаро жамғармаси-Фридрих Эберт жамғармаси, 2003. – 291 б.
20. Ислом маърифатида дунёвий ва диний қадриятлар уйғунлиги / масъул муҳаррир О.Юсупов. – Т.: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2011. – Б. 271.
21. Маънавий ва диний етуклик – давр талаби / тўпловчилар: З.Исломов, Ш.Шожалилов. Масъул муҳаррир Р.В.Абдуллаев. – Т.: «Тошкент ислом университети» матбаа-нашриёт бирлашмаси, 2009. – 444 б.
22. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. – Т.: «Ёзувчи», 1996.
23. Кароматов Ҳ. Ўзбекистонда мозий эътиқодлар тарихи. – Т.: «Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети» нашриёти, 2008. – 664 б.
24. Каримов А. Диний мутаассибликнинг тарихий илдизлари ва замонавий кўринишлари: ўқув-услубий қўлланма – Т.: Мовароуннаҳр, 2011. – 63 б.
25. Мень А. История религии. – М., 1994.
26. Мифы народов мира. В 2 томах. – М., 1973.
27. Марказий Осиё динлари тарихи. / Масъул муҳаррир: доц. Ш.А.Ёвқочев. – Т.: Тошкент давлат шарқшунослик институти, 2006. – 207 б.
28. Конфуций. Изречения. – М., 1994.
29. Кон-Шербок Д., Кон-Шербок Л. Иудаизм и христианство. Словарь. – М. 1995.
30. Кривелев И.А. История религии. – М., 1989.
31. Кулаков А.Е. Религии мира. – М., 1996. – С. 150-173. .
32. Лимэн Оливер. Введение в классическую исламскую философию / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь мир», 2009. – 280 с.
33. Очилдиев А., Нажмиддинов Ж. Миссионерлик: моҳият, мақсадлар, оқибатлар ва олдини олиш йўллари (юз саволга - юз жавоб). – Т., 2008.

34. Основы религиоведения. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Под общ. ред. М., Яблокова. – М., 1995.
35. Уватов У. Муслим ибн ал-Хажжож. – Т.: А. Қодирий номли «Халқ мероси» нашриёти, 1995.
36. Уватов У. Муҳаддислар имоми. – Т.: «Маънавият», 1998.
37. Отамуродов С. ва бошқалар. Ўзбекистонда маънавий-руҳий тикланиш. – Т.: «Янги аср авлоди», 2003.
38. Раҳимжонов Д., Муратов Д. Ҳадисшунослик: ўқув қўлланма. – Т.: Тошкент ислом университети нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010. – 71 б.
39. Ўзбекистон – буюк алломалар юрти. Биринчи китоб / Тузувчи ва нашрга таяёрловчи У.Уватов. – Т.: Маънавият-Мовароуннахр, 2010. – 398 б.
40. Қуръони карим маъноларининг таржимаси ва тафсири. / Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. – Т.: «Тошкент ислом университети» матбаа-нашриёт бирлашмаси, 2009. – 617 б.
41. Ҳасанов А. Макка ва Мадина тарихи (Қадимги Арабистон тарихидан лавҳалар). – Т.: Мехнат, 1992. – 79 б.
42. Ҳасанов А.А. Қадимги Арабистон ва илк ислом: I китоб. Жоҳилия асри // Таҳрир хайъати: Ҳ.Кароматов, Н.Иброҳимов, З.Ҳусниддинов ва бошқ./, – Т.: «Тошкент ислом университети» нашриёт, 2001. – 256 б.
43. Ҳусниддинов З.М. Ислом – йўналишлар, мазҳаблар, оқимлар. – Т.: Мовароуннахр, 2000.
44. Радугин А.А. Введение в религиоведение: теория, история и современные религии. – М., 1996.
45. Религиозные традиции мира. В 2 томах. – М., 1996.
46. Ставиский Б.Я. Судьбы буддизма в Средней Азии. По данным археологии. – М., 1998.
47. Фромм Э. Психоанализ и религия // Фромм Э. Иметь или быть? – М., 1990.
48. Хрестоматия по исламу. Пер. с арабского, введ и примеч. – М., 1994.
49. Чураков М.В. Народное движение в Магрибе под знаменем хариджизма. – М., 1990.
50. Щербатской Ф.И. Избранные труды по буддизму. – М., 1988.

Электрон таълим ресурслари:

1. Халқ сўзи газетаси – www.infoXS.Uz
2. Туркистон газетаси – www.turkistonsarkor.uz
3. Маърифат журнали – www.ma'rifat-inform.uz
4. Жамият ва бошқарув журнали – www.rzultacademyfreenet.uz
5. Мозийдан садо журнали – www.moziy.dostlink.net
6. Ташқи ишлар вазирлиги – www.mfa.uz
7. Зиёнет – www.ziyonet.uz